

MANUSCRISE ROMĂNEȘTI INEDITE DIN SECOLUL AL XVIII-LEA ÎNTR-O COLECȚIE SĂLĂJEANĂ*

Dintre cele peste 200 piese (de arheologie, numismatică, etnografie, documente istorice, tipărituri vechi, etc.)¹, din care cca. 40 cu valoare de patrimoniu, ce alcătuiesc colecțiile muzeului Școlii Gimnaziale din orașul Cehu-Silvaniei, atrag atenția privitorului trei manuscrise vechi românești din secolul al XVIII-lea.

Din punct de vedere bibliofil piesa de bază a colecției este evident *Mineiul* copiat de către diacul Găvrilă din Budești (MM), la 1729, pentru diacul Ion din Vezean (Vezendiu, județul Satu-Mare). De format în —8° (dim. 33 × 19 cm.), având 298 file (286 numerotate, 12 nenumerotate), cu textul scris pe o singură coloană în negru și roșu, manuscrisul provine din localitatea Corni (MM)².

Dintr-o însemnare, având grafia identică cu cea a textului propriuzis, al *Mineiului*, intercalată perfect în spațiul acestuia — și, poate, de aceea, neobservată până acum de cercetători — reiese că: „...acest mineiu l-am scris eu, diac(ul) Găvrilă, fiind lăcuiitoriu în Dindeleag (CJ). An(ul) D(ø)mnului 1729, luna lui ghenvarii, în 16 dzile“. După ce „dă har“ Sfintei Treimi pentru sănătatea constantă dată pe întreg parcursul copierii *Mineiului*, copistul continuă însemnarea în stilu-i binecunoscut³, considerând actul „scrierii“ ca pe o faptă temerară, asemănându-l cu o călătorie pe mare, iar starea sufletească a „scriitorului“ devine sinonimă cu soarta corăbierului în larg. În finalul însemnării apar obișnuitele scuze pentru eventualele greșeli strecurate în manuscris și neobservate, întrucât, spune copistul, „...eu în-c-am muncit pre unde am luat sama de a tocni și am pus pre margine“⁴.

* Comunicare susținută la simpozionul național de bibliologie „Vechi tipărituri și manuscrise“, Timișoara, 2—4 septembrie 1993.

¹ Dosar nr. 11. Oficiul Județean pentru P.C.N. Sălaj, proces-verbal nr. 11/1975.

² Doar pe baza însemnării de la f. 286^v manuscrisul în cauză a fost în mod pripit datat și la fel atribuit diacului Ion din Venezan — de fapt, destinatarul acestuia — atât de către A. Cănda în *Acta MP*, XVII, 1993, p. 376, cât și de I. Oros, în *Vechi tipărituri și manuscrise. Caiet de rezumat*, 14, Timișoara, 1993, p. 15. Adevărul este că acest manuscris este opera diacului Găvrilă din Budești (alias Gavril din Maramureș), după cum reiese din ampla însemnare de la f. (285^v—286^v). Pentru conținutul acesteia vezi nota 4.

³ Despre activitatea de copist a lui Gavril din Budești (MM) și despre specificul însemnărilor sale amănunte se află la Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din biserica Bihorului*, II, Oradea, 1986, p. 245—257.

⁴ F. (285^v—286^v): „Și acest mineiu l-am scris eu, diac(ul) Găvrilă, fiind lăcuiitoriu în Dindeleag (CJ). An d(ø)mnului 1729, luna lui ghenvarii în 16 dzile.

Dau har Tatălui și Fiiului și D(u)hului Sf(â)nt, că cum am început a scrie această sf(â)ntă carte cu sănătate, așa am agiuns și sfârșitul. Cum iaste corăbliariul pre mare când porceade cu grije și nu-ș mai are nădeaajdea că va mai agiunge uscatul, așa iaste și scriitoriu când înceape a scrie cartea. Iară cum iaste corăbliariul când soseăște cu corabiia la uscat, să bucură pentru că l-au scos

Față de nota obișnuită a însemnărilor copistului Gavril, cu greu ne putem da seama ce anume situație va fi putut provoca, pe aceeași filă, 285^v, însemnarea nedată și cu o altă grafie decât a textului: „mai bine nu ar fi scrisă alta C(arte) diacul din Dindileag, ce să să fie perit până nu a scrie“.

Alături de acest manuscris — în parte cunoscut deja dintr-o lucrare anterioară⁵ — aproape la fel de importante ca semnificație culturală locală, se află aici alte două manuscrise de secol al XVIII-lea.

Este vorba mai întâi de un *Catavasier*, copiat la 1772 de către popa On din Husia (SJ). De format în —8° (dim. 15 × 10,5 cm), acest manuscris are 128 file nenumerotat^v, lipsindu-i foaia de titlu și cuprinde: *Catavasiile*, *Rânduiala utreniei*, *Rânduiala sfintei liturghii* și *Psalmii alesi*. Textul este scris cu caractere chirilice, pe hârtie cu filigram, în cerneală neagră, iar titlurile și indicațiile tipiconale sunt redactate cu roșu⁶.

Pe fața interioară a primei coperte (tablă de lemn acoperită cu piele) se află un desen naiv în peniță, reprezentând figura unui apostol.

Despre copist și despre împrejurările în care a fost realizat manuscrisul aflăm din însemnarea următoare, făcută pe fața interioară a celei de-a doua coperte: „Scris-am eu popa On din Husiia când au perit bucatele de apă. Atunci am cumpărat bucate de 8 florinți și tot nu mi-au agiuns bine. Atunci au fost văleat de la Hs. 1772“. Alte însemnări dovedesc circulația acestui *Catavasier* prin satele sălăjene Sălățiș și Ulciug, manuscrisul provenind, de fapt, de la biserica de lemn a satului din urmă⁷.

Cu toate că nu i se cunosc și alte manuscrise, judecând după siguranța și acuratețea scrisului, ne dăm seama că popa On din Husia nu a fost un simplu copist de ocazie. Importanța copistului crește și prin aceea că ne-a lăsat singurul *Catavasier* manuscris între cele peste 60 manuscrise sălăjene.

Din aceeași zonă a Sălajului provine celălalt manuscris inedit din această colecție, reprezentând un fragment de *Ceaslov* copiat de cel puțin doi scriitori. S-au mai păstrat din acesta doar câteva caiete de format în —8° (dim. 16 × 10,5 cm.), cu textul în chirilice, scris cu cerneală neagră, însumând 36 file nenumerotate. Din cuprins au mai rămas capitolele: Începutul utreniei și Începutul lui pervâi ceas. Dacă prima parte a manuscrisului este scrisă mai îngrijit, în schimb cea de-a doua se vede numaidecât că a fost redactată pentru uzul propriu.

D(u)m(n)dzău. Așa iaste și scriitorul când sosește la soroaca cea mai de pre urmă, să bucură și să veselește.

Pentr-aceia unetriș mă rog domnilor voastre cui va fi a ceti pre această sf(ă)ntă carte, să nu mă blăstămați, preot(i), diaconi, și diiac(i) și tuturor cu-i va fi a ceti.

Că eu sânt om păcătoș și neputincios, ce socotiți de veți afla vreun greș și tocniți în vro slovă sau vro soroacă, că eu înc-am muncit pre unde am luat sama de a tocmi și am pus pre margine.

Să vă sp(ă)si(ți) întru Hs.. Amin.“

⁵ A. Cănda, *art. cit.*, la nota 2.

⁶ Vezi descrierea cvasicompletă a manuscrisului în anexă.

⁷ Vezi anexa la: mențiuni ulterioare.

Deși lipsa însemnărilor privează cercetătorul de posibilitatea de a data precis acest manuscris (de sfârșit de secol XVIII, poate început de secol XIX, după noi), unele particularități de limbă indică faptul că la baza copiei se află un prototip nu cu mult mai vechi, iar autorii — copişti (unul dintre ei fiind, probabil, Pop Nicolae, cum este consemnat discret, undeva, pe o filă, printre încercările de condei) provin tot din această zonă nord-ardelenească.

Indiferent de valoarea patrimonială ori bibliofilă de acum, socotim că toate cele trei manuscrise își vor fi avut partea lor de însemnătate pentru aceste locuri, atât în planul spiritual cât și în cel cultural al acelor vremuri, fapt ce răzbate cu claritate până astăzi.

ANEXA

COTA: Inv. nr. 193 Școala Gimnazială Cehu-Silvaniei

TITLU: Catavasier

COPIST: Popa On din Husia (SJ) (Coperta 2 interior).

DATE: 1772 (Coperta 2 interior).

LOCUL UNDE A FOST REALIZAT: localitatea Husia, județul Sălaj.

OBSERVAȚII ASUPRA CONȚINUTULUI: Manuscrisul are cuprinsul obișnuit al unui catavasier cu mici completări în final. Structura manuscrisului este următoarea:

1. Catavasiariu la Nașterea Domnului nostru Is. Hs.	f. (1r—8r);
2. Catavasiariu la Botezul Domnului nostru Is. Hs.	f. (8r—16v);
3. Catavasiariu la Stretenia D(o)mnului	f. (16v—18v);
4. Canonul la Blagoveștenie și la alte praznice ale Precist(i)	f. (19r—23v);
5. Catavasiu la Dumineca Florilor	f. (23v—37v);
6. La preluminata înviare a D(o)mnului nostru Is. Hs.	f. (38r—46r);
7. Aprilie 23. La Sf(i)ntul Mucin(i)c Gheorghie	f. (46r—47v);
8. Mai 21. La Sfinții Împărați Constantin și Elena	f. (47v—48v);
9. Catavasieriu la Înălțarea D(o)mnului nostru Is. Hs. și la Sfinta Troiță	f. (49r—53r);
10. La Dumineca a 7-(a) după Paști a Sfinților Părinți	f. (53r—56v);
11. Iunie 24. La Nașterea Sfitului Ioan Prediatnic	f. (56v—58v);
12. La Sfiții Ap(os)toli Petru și Pavel la vecernia cea mare	f. (58v—61r);
13. August 6. La Preobrajieniia D(o)mnului nostru Is. Hs.	f. (61r—62v);
14. August 15. La Adormirea Presfiții Născătoarei de D(u)mnezeu la Vecernie cea mare	f. (62v—65v);
15. Canonul la Adormire	f. (65v—69v);
16. Septembrie 8. La Nașterea Presfitei de D(u)mnezeu Născătoare	f. (69v—71r);
17. Catavasiu la Cinstita Cruce	f. (71r—74v);
18. Octombrie 14. La Preapodobia Paraschiva	f. (74v—76r);
19. Octombrie 26. La Sfitul Marele M(u)cenic Dimitrie	f. (76r—78v);
20. Noevri(e) 8. La Soborul îngerilor	f. (78v—80v);
21. Noembrie 21. La Văv(e)denia Preasfitei Născătoare de Dumnezeu	f. (80v—82r);
22. Dechembrie 6. La Sfitul Nicolae	f. (82r—84v);
23. Începutul Utrenii. Duminecă dimineața, după canon troicinic	f. (84v—95v);
24. Rânduiala Sfitei și D(u)mnezeestii Leturghii	f. (96r—107v);
25. Psalmi izbrani, ce să cântă după polileu	f. (107v—122r);
26. La a 9-a Preasnă. Cântarea Născătoare de Dumnezeu	f. (122v—125r);
27. I. Crăciun	f. (125v—127r); f. 127v—128r).

DESCRIERE:

1. *Dimensiuni*: (128) f. nenumerotate, format în —8° (15×10,5 cm). Lipsesc: f. de gardă, f. cu foaia de titlu și file-text între f. (13) și f. (14).

2. *Coperta*: tablă de lemn acoperită cu piele, fără incrustații, desprinsă de blocul cărții.

3. *Legătura*: compusă din 16 caiete a 8 file (majoritatea), în 5 cusături.

4. *Hârtia*: cu filigran, reprezentând o roată.

5. *Cerneala*: folosită este de culoare neagră și rădăcinie/roșie. Culoarea roșie este folosită la titluri, indicații tipiconale, colontitluri și la viniete.

6. *Scrierea* este cu litere chirilice, semiuncială dreaptă, imitând tiparul, executată de o singură mână, cea a copistului popa On din Husia. Nefiind numerotate originală s-a procedat la numerotarea mecanică a manuscrisului: ff. (1—128). Numărul rândurilor pe pagină: 16—17. Cât privește *decorația*, pe forzațul primei coperte se află un desen naiv în peniță, în negru și cărămiziu, reprezentând figura unui sfânt. La început de capitole, de-a latul paginii, copistul execută viniete, reprezentând motive florale și geometrice simple, imitând mai degrabă cusăturile populare românești, decât copia unor motive stilizate, livrești/tipografice ale vreunui prototip.

7. *Caracteristici lingvistice*: în încercarea de stabilire a arhetipului au fost consultate mai multe ediții diferite ale *Catavasierului* avute la dispoziție, cum ar fi: *Catavasier*, București, 1724, *Catavasier*, Râmnic, 1750, și altele, ulterioare anului 1772, iar pentru unele părți și *Mineul* din 1729 al diacului Găvrilă din Maramureș. Deși s-a constatat că primele 29 file au textul identic cu cel al *Catavasierului* (1724) de București, confruntarea textului-manuscris al popii On din Husia cu cele tipărite și cu părți din *Mineul* amintit, nu ne-a oferit o soluție certă asupra arhetipului utilizat. Credem că popa On s-a folosit mai degrabă de un izvor nordic care ar fi putut circula atunci printre copiiști. Particularitățile lingvistice nord-ardelenesti locale constatate de-a lungul textului manuscris le redăm selectiv, fără a intra în explicații de specialitate: „născându-să”, „vinit-ai”, „samă”, „băjocorit-au”, „peștire”, „asămânându-să”, „vremă vinirii”, „naștiră”, „apii”, „pioi”, „mănilă”, „învisă”, „giolgiuri”, „așe” etc. Pe lângă câteva particularități grafice proprii copistului în text se întâlnesc și câteva mici pasaje în slavonă.

8. *Mențiuni ulterioare* (Însemnări):

Pe Coperta 2 interior: vezi supra.

F. 125r: „Această carte iaste a lui Cotună Tirilă din Salațâg și o au cumpărat ca pe sama beseri(cii) din Salațâg cu 4 zeci flo(ri)ni, pomană; nime să nu o smintescă sau fura”.

F. 128r: „Acest Catavăsiiu iaste a lui Moldovan Ioan”.

Manuscrisul provine de la biserica de lemn a satului Ulciug (SJ), de unde a ajuns recent, prin împrejurări necunoscute, în muzeul Școlii Gimnaziale din Cehu-Silvaniei.

BIBLIOGRAFIE: I. Oros, în *Acta MP*, XVII, 1993, p. 371.

IOAN OROS

MANUSCRITS ROUMAINS INÉDITES DU XVIII-E SIÈCLE DANS UNE COLLECTIONS DU DISTRICT DE SALAJ

(Résumé)

L'Auteur présente trois manuscrits religieux qui se trouvent dans une collection de Sălaj. Il s'agit d'un *Minei* réalisé à 1729 par le connu copiste Gavril de Maramureș et de deux manuscrits inédites: le *Catavasier* (1724) de prêtre On de Husia (SJ) et d'un fragment de *Ceaslov* écrit à la fin du XVIII-e siècle.